

ДОТОРК: УСНІ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ

Тетяна
Чайка

БЕСІДИ З ВІЛЕНОМ ГОРСЬКИМ Філософський факультет

Це треба мати особливу, світлу вдачу — пройшовши такий нелегкий, почасти трагічний життєвий шлях, усе ж почуватися при його завершенні людиною вільною і щасливою. «Я прожив щасливе життя» — так буде називатися книга, укладена за матеріалами моїх інтерв'ю з В.С. Горським. Фрагмент цієї книги — спогади про навчання на філософському факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка — перед нами.

*Для багатьох із нинішніх читатів і дописувачів «Філософської думки» філософський факультет КДУ — наша *alma mater*. Кожен має власні спогади про нього; звісно, ці спогади різні. У спогадах Вілена Сергійовича незмінно переважають доброзичливість, щира цікавість до навколишнього життя та його обставин, вміння бачити добрі паростки навіть там, де щонайменше на них очікуєш. І ще, на мій погляд, вони засвідчують властиву Віленові Сергійовичу рідкісну здатність бути вдячним — вдячним людям, життю, світові за все, що збагачувало його досвідом і знаннями, сприяло його внутрішньому зростанню. Думаю, що доторк до цієї шляхетної постаті в нещодавній історії вітчизняної філософської думки може виявитися для нинішнього читача якоюсь мірою і повчальним. У наш підступний, зрадливий час усім нам так непросто зберегти добре серце і світлий розум — якості, що сповна були притаманні Віленові Сергійовичу Горському.*

© Т. ЧАЙКА,
2014
© Переклад з російської
В. Недашківського,
2014

Тетяна Чайка: Вілене Сергійовичу, отже, у перспективі ви бачили себе студентом театрального інституту. А що відбулося потім, чого ви до театрального не пішли?

Вілен Горський: У десятому класі я почав якось серйозніше ставитися до себе самого, і повірив мамі, що навряд чи з мене вийде геніальний актор. Я погодився на те, що перебувати на других ролях у світі мистецтва — річ мало приваблива. Не закортіло. А філософія виникла, чесно кажучи, випадково.

Т.Ч.: То як саме на вашому обрії виникла філософія?

В.Г.: Ну, хіба що на тлі всіх моїх гуманітарних нахилів та інтересів...

Т.Ч.: Можливо, це була якась книга чи якийсь автор?

В.Г.: Ні, це були друзі, зокрема, Мишко Красовицький. Ми з ним потоваришували ще за шкільних часів на теренах піонертабору. Це також був визначний період мого життя — піонерські табори, причому, звичайно, не дитинячого періоду, а коли я вже був у 9—10-х класах. Матусі давали путівку в піонертабір, і чи їхати мені, чи ні — то не обговорювали, природно, дитині і повітря свіже потрібне, і харчування.

Т.Ч.: А де були ці табори?

В.Г.: Це був табір в Ірпіні, причому, оскільки я був перерослим «піонером», мене та подібних до мене, що трапляли туди, призначали помічниками вожатих.

Т.Ч.: А ви вже були комсомольцем на той час?

В.Г.: Так, так, комсомольцем був. У таборі я був, як то казали, вожатим у колі вожатих. І ось там я зазнав та потоваришував з Мишком Красовицьким. Він був на рік старший за мене.

Т.Ч.: Й у тій самій школі?

В.Г.: Ні, він навчався в іншій школі, ми у таборі зазнайомилися, у таборі потоваришували. А він природжений педагог. Він згодом і став доктором педагогічних наук, на цих теренах усе його життя відбулося. І, до речі, всі роки університетські ми на чолі з ним улітку їздили заробляти, працюючи вожатими у піонертаборі. Саме там і склалося коло моїх друзів. І саме спілкування з Мишком Красовицьким упродовж мого останнього року в школі було сповнене його захопленими розповідями про те, як цікаво навчатися на філософському факультеті.

Т.Ч.: А вам до вступу доводилося бувати в університеті?

В.Г.: Ні. Під час війни червоний корпус постраждав, здається, згорів. Коли я 49-го року поступив на філософський факультет, червоний корпус щойно почав функціонувати.

Т.Ч.: А філософський факультет був у червоному корпусі?

В.Г.: Так, у червоному корпусі, на першому поверсі, як зайдеш — то праворуч.

Т.Ч.: Він же був тоді історико-філософський?

В.Г.: Ні, історико-філософським він став після нас. А тоді був суто філософський факультет з відділеннями діамату-істмату, логіки та психології — три відділення.

Т.Ч.: А хто був деканом?

В.Г.: Авантер такий був, логік. Причому престижними вважали діамат, істмат, за ними була логіка, лише потім психологія. Треба сказати, що взагалі ситуація з вищими навчальними закладами тоді істотно відрізнялася від нинішньої.

Т.Ч.: Як сприйняли ваше рішення вдома? Чи всі були «за»?

В.Г.: Та спокійно сприйняли, вирішив поступати — і дякувать Богові. Університет — не театральний інститут. А вступні я склав на самі п'ятірки.

Т.Ч.: А що саме ви складали при вступі?

В.Г.: Далєбі, багато було усього: твір, російська та українська письмово та усно, географія, історія. Здається, п'ять іспитів. Ще іноземна, звичайно, англійська.

Т.Ч.: Конкурс був великий?

В.Г.: А конкурсу тоді, як пригадую, взагалі не було. Розумієш, це ж повоєнні роки, дітей та молоді, що закінчили школу на той час, не дуже багато було. Кількість вступників, я гадаю, приблизно дорівнювала кількості вільних місць. Я пам'ятаю, коли наш клас закінчив школу, і ми по деякому часі зустрілися з директором, то він дуже переживав: оце тобі — весь наш клас поступив у серйозні вищі навчальні заклади, а один хлопець не де-небудь, а в Одеський мукомельний інститут. Директор вважав це неprestижним для репутації школи. Ситуація була такою, що ми немовби автоматично переходили із школи до вузу. Власне, конкурс у нас на факультеті був уже всередині, між відділеннями. От мій однокласник Кость Тонкін склав вступні дещо гірше за мене, і його не взяли на відділення діамату-істмату, а зарахували на відділення логіки.

Т.Ч.: Серед тих, хто поступив, школярів було багато?

В.Г.: На моєму курсі їх уже була більшість. Але були й старші, ті, що пройшли війну.

Т.Ч.: І багато у вас таких було?

В.Г.: Десь чоловік п'ять, серед них, до речі, Анатолій Нелеп і Василь Черненко, про якого я ще згадаю... Керчицький ще був такий, він згодом, здається, у Донецькому університеті працював. Тобто були, але це вже меншість. Переважна маса були школярі.

Т.Ч.: А хто ще був серед ваших однокурсників?

В.Г.: Ну, Ігор Бичко.

Т.Ч.: Був вашим однокурсником?

В.Г.: Так. Та ще той самий Шпак. Розумієш, мені дуже важко говорити про однокурсників. Галя Левицька однокурсниця моя, Віра Яценко.

Т.Ч.: Віра Геннадіївна? А як її дівоче прізвище?

В.Г.: Рождественська. Сашко Яценко — її чоловік.

Т.Ч.: А чи багато вас було на курсі?

В.Г.: Та доволі... Дві групи, група діамату та група істмату, приблизно по двадцять осіб. Факультет був великий, цілком солідний факультет.

Т.Ч.: А як відрізнялися між собою три його відділення?

В.Г.: Тільки за переліком дисциплін, які там викладали.

Т.Ч.: А ось цікаво, що у вас читали на перших курсах? Які були дисципліни?

В.Г.: Діамат, істмат, історія філософії і найширший спектр решти дисциплін. Нам викладали всезагальну історію та історію України, фізику, латину ми вивчали.

Т.Ч.: Грецьку?

В.Г.: Ні, грецьку ні. Латину та англійську. Та й інші іноземні — німецьку, французьку.

Т.Ч.: А от як у нас: біологію, фізіологію?

В.Г.: Викладали, викладали... мовознавство викладали, фізику, математику...

Т.Ч.: Тобто це дуже стара традиція?

В.Г.: Так.

Т.Ч.: Курси, зазвичай, виключно обов'язкові?

В.Г.: Так, так, виключно обов'язкові.

Т.Ч.: А відвідування обов'язкове?

В.Г.: Обов'язкове, з перевітками...

Т.Ч.: А хто вас навчав?

В.Г.: Ну, Єневич, Федоренко, Аветисян. А от посеред тих, кого приємно згадати, Клава Руденко логіку викладала та Авантер.

Т.Ч.: Ти диви, вона вже тоді викладала?!

В.Г.: Так, вона тоді зовсім молода була.

Т.Ч.: Це курс формальної логіки?

В.Г.: Так, щось вона викладала, а щось — Авантер, адже курс великий.

Т.Ч.: Математичну логіку не викладали тоді?

В.Г.: Ні, матлогіку не викладали. Вищу математику Гнеденко викладав. Фізику та хімію нам викладали. Хімію, здається, тодішній ректор.

Т.Ч.: А хіміка знаменитого, Павлова, ви знали?

В.Г.: Ні.

Т.Ч.: А логік Павлов уже був на факультеті?

В.Г.: Був, але нам він не викладав.

Т.Ч.: Бо ж він був, напевно, зовсім молодий?

В.Г.: Так, звичайно, але й ті, що потім викладали і у вас, за мого часу були молодими, початківцями. Наприклад, Дмитриченко з курсом історії філософії.

Т.Ч.: Він уже був викладачем?

В.Г.: Так. Але переважно нам цей курс викладав Аветисян. До речі, на останніх курсах нас вражав Шинкарук.

Т.Ч.: Він був набагато старший?

В.Г.: Власне, коли я поступив на перший курс, Шинкарук і Нічик навчалися на п'ятому.

Т.Ч.: То вони однокурсники?

В.Г.: Так, вони однокурсники: Гончаренко, Шинкарук, Нічик...

Т.Ч.: Вілену Сергійовичу, а яким було коло вашого спілкування на факультеті?

В.Г.: Коло мого спілкування не замикалося на моєму курсі. До нього увіходили студенти зі старших курсів.

Т.Ч.: На курс чи на два?

В.Г.: Переважно на курс: Попович, Кримський, Мазепа.

Т.Ч.: А Пашкова? Чи вона набагато доросліша?

В.Г.: Пашкова набагато доросліша. Я її не пам'ятаю як студентку, коли ми були на старших курсах, вона вже починала викладати.

Т.Ч.: А хто у вас латину викладав?

В.Г.: А латину викладав дідок такий Зінківський, дуже цікавий був дідуган. По-перше, він був глухий, з апаратом. То коли студент починав плести якісь нісенітниці, він, чарівно посміхаючись, казав: «Я відключаюся». І ще, він мав цілком оригінальну для тих часів схему оцінювання, схоже, він був піонером сучасної рейтингової системи. Ось ти йому відповідаєш, він каже: «Так, товаришу Горський, ви сьогодні значно краще відповідали. Ставлю вам трійку з двома мінусами, але на лаврах не спочивайте». Він мав таку шкалу: «одиниця з плюсом», «двійка з мінусом», «двійка з плюсом» тощо. Очевидно, він традиційну п'ятірку розкладав на стобальну систему. Ми, щоправда, все це сприймали з почуттям гумору, але страшенно боялися іспита, адже якщо й там оцінки буде виставлено в його розумінні, то деканат нічого не второпає... Виявилось, що він мав досить здорового глузду, на іспиті він оцінював відповідно до загальних вимог.

Т.Ч.: А по решті предметів у вас були, як і у нас, семінари та лекції?

В.Г.: Так, але всі семінари з жорсткою вимогою конспектів першоджерел. Щоправда, це стосувалося філософії, а латини, до речі, ні.

Т.Ч.: А якою мовою викладали?

В.Г.: Виключно російською. Ну хіба що історію України викладали українською.

Т.Ч.: А хто її вам викладав?

В.Г.: Спицький.

Т.Ч.: А Іван Іванович Шевченко вам не викладав?

В.Г.: Ні, ні.

Т.Ч.: Не було його ще... А хто вам викладав історію партії?

В.Г.: На жаль, прізвище не пам'ятаю, але викладав непогано.

Т.Ч.: Але ж не з філософського факультету? Мабуть, хтось з історичного факультету викладав?

В.Г.: З історичного Продан вів семінари, з кафедри історії партії. А практичні — не пам'ятаю.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, а Острянин тоді викладав, він уже був тоді?

В.Г.: Острянина на факультеті я не знав узагалі.

Т.Ч.: Як же ж це могло бути?!

В.Г.: А він тоді ще, мабуть, не приїхав із Харкова. А якщо й приїхав, то працював в Інституті філософії. Він же до університету перейшов, коли Копніна з університету на директорство в Інститут перевели. Вони з Острианиним, так би мовити, рокіровку зробили. Але це було вже значно пізніше.

Т.Ч.: А психологію вам, діаматчикам, викладали?

В.Г.: Завідувач кафедри Раєвський.

Т.Ч.: А Марисова була тоді на факультеті?

В.Г.: Була, але вона нам не викладала.

Т.Ч.: А науковий атеїзм вам викладали?

В.Г.: Так, Аветисян, але, втім, ні. Танчер Володимир Карлович. Аветисян викладав нам історію філософії. От він про Гегеля казав «нышто» переходить у «нышто», а ми ніяк не могли допетрати, що йдеться про що таке «ніщо», а що таке «щось».

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, а ось до курсу філософії, скажімо, неокантіанці чи неогегельянці увіходили чи ні?

В.Г.: Ні, практично історію філософії як курс закінчували класикою.

Т.Ч.: Марксизмом?

В.Г.: Так, класика, потім марксизм. І на тлі марксизму говорили про критику сучасної буржуазної філософії. Але все це було за межами досяжності, за сферою доступності, а тому актуального сенсу для нас не мало. Німецька класична філософія: Гегель, Фіхте, Кант, Шелінг, Фюрбах — ось практично і все.

Т.Ч.: А романтиків якось вивчали, чи це було не істотно?

В.Г.: Майже ні.

Т.Ч.: Естетику викладали?

В.Г.: Як тобі сказати, я не пригадую цього курсу.

Т.Ч.: А етику? Чи, може, й курсів таких не було?

В.Г.: Мені важко зараз сказати. Та й не пам'ятаю я їх, може, й не було.

Т.Ч.: А от якогось курсу вітчизняної філософії — чи якогось «вітчизняного вкраплення» до курсу історії філософії — ніхто не викладав, не розповідав про старий університет, про його традиції?

В.Г.: Ні. Взагалі вся українська філософія увіходила до історії філософії СРСР, і її вивчали на рівні, так скажімо, азійської філософії.

Т.Ч.: І скільки постатей було: Шевченко, Франко, ще хтось?

В.Г.: Так. Ще матеріалісти вчені, на кшталт Мечникова тощо.

Т.Ч.: Про школу ідеалістичної вітчизняної філософії ви знали?

В.Г.: Про ідеалістичну філософію не знали нічого. Взагалі треба сказати, що і перелік дисциплін, що їх нам викладали, і їхній зміст на 90% були визначені ідеологічним статусом філософії, який вона тоді мала.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, давайте поговоримо про повсякденне студентське життя.

В.Г.: Про це — із задоволенням!

Т.Ч.: Скажіть, будь ласка, студентам платили стипендію?

В.Г.: Так, платили, і доволі гідна була стипендія. У будь-якому разі...

Т.Ч.: На неї якось можна було вижити?

В.Г.: Так, але з великими зусиллями. Я розповім тобі такий кумедний епізод з нашого повсякдення. Університетський гуртожиток перебував там, де зараз Інститут філософії. На всіх тоді чотирьох його поверхах жили студенти, не всі, звичайно, а лише упривілейовані, яким давали місце поближе до університету. Відмінники, ветерани війни, інваліди. Ось, наприклад, Шинкарук за своє студентство прожив п'ять років у кімнаті, яка розташовувалася навпроти його майбутнього директорського кабінету. Так ось, у цьому гуртожитку на першому поверсі була їдальня. У цій їдальні на столах завжди були сіль, гірчиця та хліб. Це був, так би мовити, шикарний університетський сервіс. За кілька днів до отримання стипендії і гірчицю, і хліб зі столів завбачливо прибирали, оскільки найпоширеніший сніданок виглядав так: купували велику чашку чаю, по можливості з цукром, далі ми сідали за стіл, брали безоплатний хліб, мазали його безоплатною гірчицею, посилали сіллю і смакували донесхочу.

Т.Ч.: З вашого курсу хтось жив у цьому гуртожитку?

В.Г.: Так, жив Сашко Яценко, і ми до нього часто завітували. Жив Павло Шевченко, він був сліпий, йому навіть окрему кімнату дали. І жив там же болгарин, Мишко Бичваров, він навчався зі мною в одній групі.

Т.Ч.: Тобто з вами навчалися й хлопці з інших країн?

В.Г.: Так. Але тільки з Болгарії та Чехії. Загалом болгар було доволі багато в університеті. Було два чехи, але вони старші, навчалися з Поповичем, а у нас тільки Мишко Бичваров. І якось ми з ним з першого курсу зблизилися, і, мабуть, це був один з моїх найближчих друзів упродовж навчання, та й потім, по закінченні він відіграв велику роль у моїй долі у зв'язку з поверненням у лоно філософії.

Т.Ч.: А скажіть, свої лідери на факультеті були? Не формальні, не партійні, не комсомольські? Припустимо, найвидатніший факультетський спортсмен, найрозумніший студент? Щось таке було на факультеті?

В.Г.: Ну, я не сказав би загалом про факультет, а от у колі тих людей, з якими я спілкувався та до яких був близький, був лідер — Вілен Чорноволенко.

Т.Ч.: Так це партійний лідер був, комсомольський...

В.Г.: Не в цьому справа, до нього справді з повагою ставилися. Дуже поважали Юрка Новикова, Поповича.

Т.Ч.: За що? Вони були в якому статусі?

В.Г.: Критично мислили, були з гнучким розумом.

Т.Ч.: А як це терпіли викладачі?

В.Г.: А це існувало поза сферою викладання. Із спортсменів у нас дуже шанували Ігоря Корноухова, який увірвався до складу збірної команди університету з волейболу.

Т.Ч.: А хто була першою красунею факультету? Чи взагалі були такі дівчата, яких вважали названими красунями?

В.Г.: Та й не знаю... я якось не туди дивився...

Т.Ч.: Тобто нічого такого не запам'яталось... А стилиги у вас на факультеті були?

В.Г.: Наче не було...

Т.Ч.: А взагалі тодішній рух проти стилиг ви пам'ятаєте?

В.Г.: Рух-то я пам'ятаю, але це для нас тоді було радше щось із газет, із царини літератури.

Т.Ч.: А на факультеті нічого такого не було?

В.Г.: На нашому?! Ні, на факультеті не було. Він був достатньо ідеологічно суворим, загалом кажучи — сірим.

Т.Ч.: І уявити собі людину, яка б у такі шати вбралася...

В.Г.: Важко.

Т.Ч.: А що співали тоді, ну, за винятком того, що було по радіо? Чи був пісенний факультетський фольклор?

В.Г.: Із старого університетського фольклору полюбляли «От зари до зари...».

Т.Ч.: І що, знали напам'ять?

В.Г.: Так, знали і співали. Хоча про старий університет як такий, про його персони та традиції, як я вже казав, особливо не йшлося, хіба що на рівні пісень.

Т.Ч.: А ваш драмгурток?

В.Г.: Так, звичайно, я ж тобі розповідав, що ми з моїм другом, на жаль, нині вже покійним Мишком Красовицьким, були дуже захоплені театром. Наш театральний колектив філософського факультету славився на весь університет. Мишко Красовицький там був головним режисером, а я у нього був, так би мовити, провідним актором.

Т.Ч.: І кого ж ви грали?

В.Г.: А я вже й не пригадую...

Т.Ч.: А що ставили?

В.Г.: Пам'ятаю, щось за Нушичем — чудова була вистава...

Т.Ч.: А от із західних драматургів когось ставили?

В.Г.: Ні, ні.

Т.Ч.: А Брехта знали тоді?

В.Г.: Брехта знали.

Т.Ч.: Ставили чи ні?

В.Г.: Не ставили, але знали й шанували. Це була, так би мовити, класика зарубіжна: Гемінгвей та Брехт.

Т.Ч.: Знали все-таки. А щось на кшталт самвидаву у вас було, «ходило по руках»?

В.Г.: Та ти що, боронь Боже!

Т.Ч.: До філармонії бігали?

В.Г.: Так, на Рахліна.

Т.Ч.: Ну, Рахлін тут, у Києві, був майже як удома.

В.Г.: А ми на симфонічні концерти до філармонії ходили регулярно.

Т.Ч.: А хтось із великих приїздив тоді до Києва?

В.Г.: Нейгауза я слухав, Ріхтера.

Т.Ч.: Й інші ваші студенти ходили? Чи дорого коштували квитки?

В.Г.: Та ні, ціни були доступні для студентів. Загалом тоді у театр та філармонію грошей на квитки вистачало, але їх було важко придбати — надто багато було бажаючих...

Т.Ч.: А вдома збиралися на посиденьки?

В.Г.: Не дуже. Розумієш, жили-то всі за таких умов, що й домівки як такої не було в Києві у багатьох. Ось я завітував часто до гуртожитку до хлопців, там збирались у кого-небудь. Разом гуляли. А так просто нема де було. Ну, збагни: якщо я жив з мамою у невеличкій кімнаті, то де ж там збиратися? До мене завжди приходив Мишко Бичваров, він і ночував у мене частенько. Але широке коло там просто нема де було розмістити.

Т.Ч.: А де ж зустрічалися з дівчатами за таких умов?

В.Г.: У парках. Ось Ігор Бичко бігав до Ади через Солом'янське кладовище, там же затишні місцевини були.

Т.Ч.: А коли ви почали бігати на свіданнячки?

В.Г.: Та тоді, за студентських років. І при всьому цьому жити було цікаво й весело. Може, тому, що ми були молодими.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, яка найяскравіша подія університетська за часи студентства вам запам'яталася?

В.Г.: Мабуть, смерть Сталіна.

Т.Ч.: Це ваш 4-й курс. А як ви це запам'ятали?

В.Г.: Ну, це була справді для всіх дуже значна подія. У нас на факультеті були такі, що, незважаючи на заборони, рвалися в Москву, щоб усе побачити на власні очі.

Т.Ч.: З вашого курсу?

В.Г.: Ні, не з нашого — молодші. У нас формально це було: ми вийшли у двір академічного корпусу. Сніг такий омерзений сипав, пам'ятаю.

Т.Ч.: Це той двір, що виходив до Ботанічного саду, так?

В.Г.: Так. Там висів гучномовець, величезна радіотарілка, похорони трансливали по радіо. Ось це запам'яталося. Чомусь ми всі це сприймали дуже гостро. Важко говорити, що настільки вже далекоглядні були тоді в усіх тих подіях, але, у будь-якому разі, переживали це як серйозну подію в житті.

Т.Ч.: В особистому житті?

В.Г.: Уяви собі, почасти і в особистому.

Т.Ч.: Ви чогось боялися чи це була загальна невпевненість?

В.Г.: Боялися невизначеності, адже навколо Сталіна була велика по-рожнеча, що відділяла його на п'єдесталі від решти. І ось коли він упав з

цього п'єдесталу, точніше, п'єдестал виявився порожнім, то створилося враження, що і навколо сама порожнеча.

Т.Ч.: І цієї порожнечі боялися?

В.Г.: Боялися.

Т.Ч.: А когось бачили за ним саме тоді студенти-філософи?

В.Г.: Ні. Але тоді все було технічно відпрацьовано і прозоро. Щойно оголосили, що першим на траурному мітингу виступає Маленков, його й бачили наступником. Причому це не обговорювали як щось більш-менш бажане, це сприймали виключно очима спостерігача як даність.

Т.Ч.: А як ставилися до Берії?

В.Г.: Бачиш, події відбуваються нагорі. Знизу їх приймають. І Берію спокійно сприймали до того, як його викрили.

Т.Ч.: Тобто якоїсь гострої нелюбові до нього тоді не було?

В.Г.: Ні.

Т.Ч.: А чи був в оточенні Сталіна хтось, — я розумію, що відкрито тоді про це говорити не можна було, — кого б особливо не любили чи особливо боялися?

В.Г.: Не знаю. Ти ж розумієш, взагалі ми якось тоді були незрівнянно далі від політичного життя, якщо поглянути на нього очима сьогодення. Все це сприймали як щось, що відбувається десь там, у тому просторі, де мешкають небожителі, які діють за своєю логікою. Ну, а наше завдання було тільки сприйняти цю логіку, спостерігати її, враховувати для того, щоб бути адекватними...

Т.Ч.: А у вашому оточенні особиста ненависть до цих небожителів була, на факультеті за роки навчання у вас були репресовані?

В.Г.: У найближчому оточенні — ні.

Т.Ч.: А зі смертю Сталіна чи відбулися якісь перестановки у партійній структурі, у комсомольській?

В.Г.: Ні, всередині нічого не змінилося. На момент мого закінчення університету його керівний склад не змінився. Зміни були після нас — припинив існувати факультет, але пов'язані вони були вже зовсім з іншим.

Т.Ч.: Це було пов'язано з якимось скандалом?

В.Г.: Наскільки знаю — ні. Це був, так би мовити, природний вихід з глухих кутів отриманого нами фаху, про які скажу пізніше. У результаті відбулося злиття філософського та історичного факультетів. Це було соломонове рішення, адже зліквідувати філософський факультет через ідеологічний статус філософії було неможливо.

Т.Ч.: Ну якщо мова пішла про ідеологію, давайте поговоримо про вашу парторганізацію.

В.Г.: Знаєш, це була дуже жорстка і залізна організація, яка доволі серйозно впливала на наше студентське життя, її очолював дехто Коротков.

Т.Ч.: Студент чи викладач?

В.Г.: Це студент, учасник війни, із старших.

Т.Ч.: А в чому ця жорсткість виражалася?

В.Г.: У різні роки це виражалося по-різному. Я це відчув так. От у школі роль комсомольської організації була, так би мовити, необтяжливою, ну, картали за двійки, за погану поведінку тощо. Коли я прийшов в університет, то одразу відчув різницю. На перших же комсомольських, точніше, комсомольсько-партійних зборах «розбирали» тих, хто, так би мовити, був ідеологічно неблагонадійним. Мені це якось одразу нагадало шпіономанію, про яку ми з тобою говорили, до речі, я тоді ж чітко зрозумів, що тепер уже «шпіонів» ловити не готовий.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, а що на цих перших зборах було конкретно — може, якісь прізвища?

В.Г.: Ну, склероз... Жіноче ім'я, жінка. До речі, одна з приятельок Шинкарука була. Не пам'ятаю. Знайомі ми з ними не були, просто співіснували. І, як правило, ті, кого тоді обговорювали, як стало відомо нам потім, узагалі перестали бути студентами університету. Загалом партійна організація у нас була і ініціатором ідеологічних гонінь, і керівником навчального процесу.

Т.Ч.: Як часто збирали такі партійні збори?

В.Г.: Ти розумієш, я ж тоді не був членом партії. Я був присутній тільки на тих партзборах, які називали відкритими, партійно-комсомольськими. І вони були не часто, але нас вражало, що ми самі беремо участь в обговоренні таких глобальних серйозних, ідеологічно вагомих проблем.

Т.Ч.: Не прийти на такі збори було неможливо? Тобто навіть на думку нікому не спадало?

В.Г.: Ясна річ.

Т.Ч.: А комсомольська організація мала своє обличчя, чи вона була лише нижчим щаблем партійної ієрархії?

В.Г.: Ну, загалом, своє обличчя вона мала, крім того, що вона дійсно перебувала під партійним началом, вона організувала студентське життя як таке. І, до речі, робила це непогано. У нас були вечори, власна самодіяльність, ми організували концерти тощо. Крім того, у нас пречудові газети випускали, приміром, гумористична газета «Шипшина». Юра Новиков та Слава Попович були головними її авторами та виконавцями.

Т.Ч.: А, так ось коли Попович розпочав свою газетярську діяльність!

В.Г.: На цю «Шипшину» дивитися збігався весь університет, коли її вивішували. Але все це під неухильним керівництвом комсомольської організації.

Т.Ч.: А хто був її секретарем?

В.Г.: Це ім'я тобі добре знайоме — Вілен Чорноволенко.

Т.Ч.: Ще б пак! Теж Вілен. Він дещо старший?

В.Г.: Він з Поповичем та Кримським навчався, тобто був на курс старший.

Т.Ч.: І ідеологією Чорноволенко теж займався?

В.Г.: Так, ідеологія йшла по лінії партійної організації.

Т.Ч.: А Василь Морозов уже був на факультеті?

В.Г.: Щось я не пригадую такого.

Т.Ч.: Це, здається, однокурсник Пашкової, і він, по-моєму, очолював партійну організацію впродовж тривалих років. Але, мабуть, це було пізніше. Вілене Сергійовичу, скажіть, будь ласка, а ось боротьба з космополітизмом якось заторкнула ваш факультет?

В.Г.: Ну, на офіційному рівні це було. Але особисто мене це не заторкнуло.

Т.Ч.: А на вашій пам'яті когось з викладачів чи студентів заарештували?

В.Г.: Не пам'ятаю.

Т.Ч.: Чи обговорювали у вас на зборах тодішні відомі постанови про Ахматову та Зощенка?

В.Г.: Так, їх вивчали і навіть проробляли. Але якихось таких безпосередніх висновків стосовно внутрішнього життя факультету за цим не було. Хіба що Ігор Бичко у цій справі постраждав — переписав якогось вірша Ахматової і нам давав читати.

Т.Ч.: А взагалі у вас Ахматову та Зощенка знали, читали?

В.Г.: І читали, і знали, і любили. І Ігор мав необережність переписати її вірші давати читати, за що отримав «на горіхи», бо його звинуватили у попуранні сіонізму.

Т.Ч.: Чому сіонізму? Хіба космополітизм та сіонізм не розділяли?

В.Г.: Так, так, не розділяли, це йшло в одному потоці.

Т.Ч.: Бичко тоді дуже постраждав?

В.Г.: По-моєму, ні, але страху ми всі натерпілися, адже був розбір.

Т.Ч.: А хто на факультеті був ініціатором, «застрільником» усіх таких розборів?

В.Г.: Ну, у першу чергу Коротков, секретар парторганізації.

Т.Ч.: Ось той самий ваш же студент-філософ?

В.Г.: Так. У подальшому він, по-моєму, у медінституті викладав на кафедрі філософії.

Т.Ч.: До речі, про викладачів. Серед ваших був хто-небудь, кого ви вважали, так би мовити, філософським авторитетом? Ну, такі собі живі класики.

В.Г.: З викладачів — ні. Вони були викладачами, ми навчалися, зубрили те, що нам сказано, по-учніськи копіювали. Перший, хто справив на нас людське враження, був Шинкарук.

Т.Ч.: Молодий аспірант. А чим він вас уразив, чим відзначався?

В.Г.: Тим, що, прийшовши до нас на семінар з Гегеля, він зажадав від нас і продемонстрував сам знання самого Гегеля.

Т.Ч.: А тоді це було диво?

В.Г.: Ні, чому. Філософські зошити Леніна і цитати Гегеля, які виписані були Леніним відповідним кваліфікації методом, цілком вживали, але вважалося, що цього було достатньо.

Т.Ч.: Тобто ваші викладачі першоджерел навіть з історії філософії не вимагали?

В.Г.: Не можна сказати, щоб зовсім. Їх називали серед обов'язкових, ми повинні були читати, але практично від нас їх прочитування не вимагали.

Т.Ч.: З текстами взагалі ніхто не працював?

В.Г.: Ні.

Т.Ч.: А які підручники були?

В.Г.: Ну, з історії філософії знаменитий трьохтомник, який потім розкритикували. А з філософії, з діамату та істмату, взагалі нічого не було.

Т.Ч.: Підручники на той час ще не визріли. А взагалі, що читали студенти філософського факультету 49-го року, крім аудиторії? Ось ті, хто захоплювався філософією, що читали? Що можна було читати?

В.Г.: Ти знаєш, важко мені сказати. Я, у будь-якому разі, на жаль і сором свій, не виходив за рамки програми.

Т.Ч.: Чому? Це було нецікаво? Це було важко?

В.Г.: А я тоді ще, власне, і не знав, що таке філософія, і взяв про це вже взагалі без факультету і значно пізніше.

Т.Ч.: А з першого курсу ви навчалися як?

В.Г.: На п'ятірки.

Т.Ч.: На п'ятірки. І стипендія була підвищена?

В.Г.: Так.

Т.Ч.: Коротше кажучи, програму навчання було побудовано так, що можна було немовби крізь філософію проходити?

В.Г.: Так. Анітрохи її не заторкуючи.

Т.Ч.: А у вас були такі диваки, які не проходили скрізь?

В.Г.: Ну, либонь, не на нашому курсі, а на курс старше таким диваком був Сергій Кримський.

Т.Ч.: А як це було відомо?

В.Г.: Ну, у нас на факультеті про нього легенди ходили, що це той дивак, який прийшов поступати на факультет, уже прочитавши всього Гегеля.

Т.Ч.: А в університеті Гегель був у вільному доступі?

В.Г.: Ну, старі видання в університетській бібліотеці.

Т.Ч.: Філософський кабінет тоді вже був?

В.Г.: Так, був і кабінет, але я не пам'ятаю, що у тому кабінеті було.

Т.Ч.: А на абонемент тоді студентам книги видавали чи дозволяли працювати виключно у читальній залі?

В.Г.: Абонемент був, але я не пам'ятаю, чи видавали на абонемент Гегеля. Де Сергій брав першоджерела, я не знаю.

Т.Ч.: Я питаю про це тому, що у нас наприкінці 60-х Гегеля, та й усю німецьку класику на абонемент не видавали. Можна було працювати з цими джерелами виключно у читальній залі.

В.Г.: Я думаю, що у нас було те саме, у будь-якому разі, я готувався до семінарів у читальній залі.

Т.Ч.: А чи були якісь гуртки на філософському факультеті?

В.Г.: Філософських, здається, не було. Були гуртки, на яких «відтягувалися» від нудоти щоденного учнівства. Разом збиралися ті, хто влітку працював у таборах, гурток творців стіннівки, гурток самодіяльності, ми їздили з концертними програмами та лекціями для сільської молоді.

Т.Ч.: І Мишко Красовицький теж був там?

В.Г.: Так, звичайно. А філософського гуртка не було...

Т.Ч.: А чи були у вас хлопці, які у позааудиторний час розмовляли про філософію, обговорювали щось разом?

В.Г.: Я не пам'ятаю.

Т.Ч.: А весілля факультетські були? Ви пам'ятаєте?

В.Г.: Але не факультетські, а, так би мовити, піонервожатські. З кола тих студентів факультету, яке склалося на ґрунті регулярної роботи в літні канікули в одному й тому самому таборі. Першим таким весіллям у нас було весілля Сашка Яценка та Віри Рождественської, а потім Ігоря та Ади Бичків.

Т.Ч.: А Ада Бичко також навчалася на факультеті?

В.Г.: Так, на відділенні психології, але вона старша на курс. Ігор зі мною навчався, а вона була трохи старша.

Т.Ч.: Вибачте мою приставучість, але я ще спробую вас про ваше факультетське філософське середовище. Скажіть, будь ласка, ось, крім Кримського, у «філософських геніях» серед вас хтось був?

В.Г.: Важко сказати.

Т.Ч.: Тобто опанування філософії відбувалося в аудиторіях згідно з програмою?

В.Г.: Доволі скупо і доволі сухо, і, чесно кажучи, в аудиторії я вивчив тільки філософську абетку, а відчуті філософію мені довелося вже значно пізніше.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, а у вас ніколи за ці перші курси не було жалю: мовляв, пішов не туди?

В.Г.: Ні.

Т.Ч.: Не було, тобто цю ситуацію ви сприймали нормально і природно?

В.Г.: Як факультет університетський, де треба навчатися, де щось викладають...

Т.Ч.: ...і це треба вивчати, і треба складати іспити...

В.Г.: Саме так.

Т.Ч.: А скажіть, будь ласка, хто з філософів, крім університету, був тоді у вас на слуху? Скажімо, чи знали ви москвичів, ленінградську школу?

В.Г.: Асмус.

Т.Ч.: Оскільки були його підручники?

В.Г.: Так, його підручники, і взагалі він котирувався. Ну, Александрова, природно, знали.

Т.Ч.: А ще?

В.Г.: Ну, знали Мітіна там, Юдіна, Йовчука — ті імена, що їх наші викладачі вимовляли часто.

Т.Ч.: А Деборина?

В.Г.: Деборина не знали, його ніхто не згадував.

Т.Ч.: А Мільнера-Іриніна знали тоді?

В.Г.: Ні.

Т.Ч.: А Бахтіна?

В.Г.: Бахтіна я відкрив для себе значно пізніше.

Т.Ч.: Тобто на факультеті всі ці імена серед філософів немовби не значилися?

В.Г.: Так.

Т.Ч.: А, скажімо, Лотман?

В.Г.: Ні.

Т.Ч.: А із зарубіжних?

В.Г.: Сучасні, ну знову ж таки ті, кого критикували.

Т.Ч.: Тобто за фактом критики?

В.Г.: Так.

Т.Ч.: А із зарубіжних можна було когось читати?

В.Г.: Ні, не думаю, крім того, що у відкритому доступі зарубіжної філософії у нас не було, і, потім, наша університетська англійська не давала можливостей що-небудь читати в оригіналі.

Т.Ч.: А вам ніколи не хотілося прочитати критикованого автора? Чи такий перебіг думки не виникав узагалі?

В.Г.: Такого не було, ми розуміли, що його не дадуть читати.

Т.Ч.: Що його не дадуть чи що його у вас немає?

В.Г.: Що його немає.

Т.Ч.: «РЖ» тоді вже виходили чи тоді не було такого у практиці?

В.Г.: Не було.

Т.Ч.: Тобто виходу на більш широкий філософський горизонт не пропонували?

В.Г.: Ні.

Т.Ч.: А, скажіть, от у вас на курсі навчався болгарин Мишко Бичваров, якісь зв'язки з болгарською філософією тоді були?

В.Г.: Так само ні. Зрозуміло, що свою вітчизняну традицію, припустимо, Христо Ботєва, Мишко вивчав, але вивчав у себе вдома, а якщо говорив про нього тут, то говорив приблизно так, як ми зараз говоримо про Івана Франка.

Т.Ч.: Але Христо Ботєв — то радше національний герой, яка ж це філософська школа?

В.Г.: А що стосується філософської школи, Мишко розповідав мені тоді, що був у них якийсь Петро, філософ, і що він страшенно нудотний, схоже, це єдине, що Мишко тоді про нього знав.

Т.Г.: А в курсі психології з московською та ленінградською психологічними школами (у Москві — Леонтєв, у Пітері — Ананьєв) вас Раєвський ознайомлював?

В.Г.: Ну, ось психологія Рубінштейна, зокрема школа, про це нам дещо розповідали.

Т.Ч.: Вілене Сергійовичу, а скажіть, будь ласка, чи були тоді філософські конференції, от ваші, студентські?

В.Г.: Так, пригадую щось... Тобто це траплялося не так часто, але я пам'ятаю одну конференцію, на якій читав доповідь про Лесю Українку.

Т.Ч.: Це була студентська конференція?

В.Г.: Так, саме студентська.

Т.Ч.: Але, вочевидь, Наукового студентського товариства не було, якщо не було філософських гуртків?

В.Г.: Так, не було.

Т.Ч.: А що вважали престижним по закінченні факультету, куди народ прагнув? Чого хотіли в ідеалі, що вбачали для себе?

В.Г.: Бачиш, уся справа в тому, що не випадково факультет після нас закрили, тому що ми трапили — точніше, ми та наші організатори разом з нами — в ситуацію безвиході. Справа стояла так: за ідеєю факультет мав був готувати кадри, фахівців, викладачів філософії. Викладач філософії навіть на найнижчому рівні — це номенклатура як мінімум міськкому партії, а то й обкому. Склад студентів — вчорашні школярі, переважно безпартійні. Масово приймати в партію студентство — навіть тоді не практикували. І от коли справа з нами дійшла до 4-го курсу, постало питання: куди нас дівати?

Т.Ч.: Вибачте, ви ж не перший випуск повоєнного філософського факультету?

В.Г.: Саме так, повоєнного. На попередніх курсах було значно більше фронтовиків, а вони, як правило, партійні. У нас же їх було не більш ніж чотири, а решті просто нікуди було діватися, адже в аспірантуру безпартійних не брали теж. Проблема розв'язали так. На 4-му курсі нам ввели курс методики викладання історії в середній школі, на практику нас відрядили до школи та в обласні лекторські бюро товариства «Знання» (були такі), і в диплом нам записали: «Викладач філософських дисциплін та історії».

Т.Ч.: Тоді суспільствознавства не було ще?

В.Г.: Ні. І, відповідно, призначення на роботу ми отримали тільки завдяки новій, так би мовити кваліфікації — історика. Весь наш курс у такий спосіб отримав призначення автоматично в школи, у кращому разі в технікуми вчителями історії. Що стосується мене, то, незважаючи на те, що я хотів в аспірантуру, було зрозуміло, що мене туди не візьмуть, я безпартійний, і я психологічно був до цього готовий, і не тільки я опинився у такому становищі, у нас же був парадокс: з усіх рекомендованих на нашому випуску в аспірантуру — держкомісія мала була за рознарядкою людей все ж таки рекомендувати — жоден з рекомендованих в аспірантуру не поступив.

Т.Ч.: Не поступив чи навіть і не поступав?

В.Г.: Не поступив, він не витримав вступних іспитів, позаяк у тих, кому можна було дати рекомендацію, не виявилось навіть тих мінімальних знань, які були необхідні там. Отже, всі роз'їхалися...